Zuiderpark 16
9724 AG Groningen
telefoon (050) 313 08 00

e-mail info@nmfgroningen.nl
www.nmfgroningen.nl
bankrekening 2999383

natuur en milieu federatie groningen

AANGETEKEND
Gemeente Vlagtwedde
t.a.v. het college van burgemeester en wethouders
Postbus 14
9550 AA Sellingen

Z/17/062188 / D - 172644
26 april 2017

Ons kenmerk: 17-013-EW

Groningen, 25 april 2017

Betreft: zienswijze Omgevingsvergunning
Munnekemoer Oost 44, Ter Apel

Geacht college,

Graag maken wij, de Natuur en Milieufederatie Groningen, Milieudefensie te Amsterdam en Milieudefensie Zuidoost Groningen, gebruik van de gelegenheid een zienswijze in te dienen op uw voornemen een Wabo-vergunning te verlenen voor de uitbreiding van een melkrundveebedrijf op een nieuw agrarisch bouwperceel van meer dan 5 ha op een perceel achter de Munnekemoer Oost 44 in Ter Apel, zoals aangevraagd door Rass Future Farms BV uit Ter Apel (hierna: Rass).

Dankzij het agrarisch grondgebruik is in onze provincie een fraai, gevarieerd en aantrekkelijk landschap ontstaan, een landschap met belangrijke natuurwaarden en grote toeristische mogelijkheden. Voor de instandhouding van landschap en natuur en voor het leefmilieu is een gezond agrarisch bedrijfsleven van groot belang. Maar ongeremde schaalvergroting van agrarische bedrijven doet afbreuk aan het landschap, tast de biodiversiteit aan, verslechtert het leefmilieu en levert ook overigens de nodige maatschappelijke problemen en risico's op, zeker ook risico's voor de volksgezondheid.

Het plan van Rass betreft een melkveehouderij met 560 melkkoeien en 420 stuks jongvee op een agrarisch bouwperceel van ruim 5 ha. Het bedrijf heeft circa 220 ha grond ter beschikking.

Het plan van Rass werd vrijwel gelijktijdig ingediend met het plan van Buijs Landbouw BV voor een bedrijf met 2000 runderen vlakbij Bourtange, óók in de gemeente Vlagtwedde. Beide plannen zijn al vele jaren omstreden. Zowel uit de omgeving (in Nederland én Duitsland) als uit Provinciale Staten kwam forse kritiek op de enorme omvang van de bedrijven en de situering vlak bij de grens. Het grensgebied met Duitsland is al sterk belast door de hoge veedichtheid in de Landkreis Emsland. Vele, ook extreem grote, Duitse stallen

Samen voor een mooi en duurzaam Groningen.

Bij de Natuur en Milieufederatie Groningen is een vijftigtal natuur-, milieu- en landschapsorganisaties aangesloten.

staan vlak aan de grens bij de gemeente Vlagtwedde. Door de plannen van Buijs en Rass zouden er nu ook twee extreem grote Nederlandse stallen aan de grens komen.

Een gemiddelde melkveehouderij in Nederland heeft minder dan 100 melkkoeien en een agrarisch bouwperceel van minder dan 1 ha. Bij het plan van Rass gaat het dan ook zonder meer om een zeer grote megastal.

Wij zijn van oordeel dat deze grote melkveehouderij niet past op het Groninger platteland.

- De bedrijfsgebouwen vallen niet goed in te passen in het bestaande agrarische landschap.
- Het bedrijf doet afbreuk aan de natuurwaarden en de recreatieve en toeristische waarden van het gebied.
- Weidegang voor de melkgevende koeien is niet mogelijk, alle voer moet worden aangevoerd naar de stal, de mest wordt afgevoerd.
- Het gaat hier in feite om een intensieve veehouderij.
- De schaalvergroting gaat gepaard met een ernstige aantasting van landschappelijke en ecologische waarden en een dramatische achteruitgang van de biodiversiteit.
- Veel dieren houden op dezelfde locatie geeft een hoge ziektedruk en een hoge uitstoot van ammoniak en fijnstof. Daarmee komt direct en indirect de volksgezondheid onder druk.
- Het bedrijf zorgt voor extra emissie van ammoniak en voor een toename van de ammoniakdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Nederland en Duitsland.
- Dit megabedrijf komt op te korte afstand van woningen van derden.
- De leefbaarheid in het buitengebied komt onder druk te staan.
- Om hier het vee te voeren met sojaproducten wordt in Zuid-Amerika oerwoud gekapt met ernstige sociale, ecologische en klimaatgevolgen.
- Schaalvergroting kost werkgelegenheid op het platteland.
- Er is onvoldoende maatschappelijk draagvlak voor dit soort bedrijven.
- Dit soort bedrijven is niet duurzaam en past daarmee niet in het huidige economisch perspectief voor de melkveehouderij in Nederland.

De vergunning kan alleen verleend worden als onderbouwd wordt dat sprake is van een goede ruimtelijke ordening. Alleen al om bovenstaande redenen is er geen sprake van goede ruimtelijke ordening bij de inpassing van deze megastal in het Groninger agrarisch gebied.

1. Toetsing bestemmingsplannen

U geeft in het ontwerpbesluit aan dat het plan van Rass getoetst is aan het geldende bestemmingsplan Buitengebied 2009, vastgesteld op 22 september 2009 en het geldende bestemmingsplan De Linten, vastgesteld op 12 juni 1986.

Wij missen een heldere en volledige uiteenzetting van de aspecten waarop het voornemen strijdig is met de bestemmingsplannen. Duidelijk is dat het bouwplan in strijd is met het vigerende bestemmingsplan Buitengebied 2009, alleen al omdat gebouwd wordt op een locatie waar volgens het bestemmingsplan geen agrarisch bouwperceel is. Ook is duidelijk dat u in strijd met het bestemmingsplan een bedrijfswoning wilt toestaan binnen het Bestemmingsplan De Linten. In hoeverre het bouwplan en de toegestane handelingen overigens (na aangeven van een agrarisch bouwperceel op deze locatie) in strijd zijn met de bestemmingsplannen, wordt niet duidelijk.

Op welke punten mag de aanvrager handelen in strijd met de geldende bestemmingsplannen? Zoals het nu geformuleerd is, lijkt het alsof de bestemmingsplannen verder terzijde geschoven kunnen worden, zonder goede motivering. Dit is strijdig met een goede ruimtelijke ordening.

Overigens is het ons niet duidelijk of hier sprake is van uitbreiding van het agrarisch bouwperceel of van het leggen van een nieuw bouwperceel. We verzoeken u om dit op te helderen en toe te lichten.

2. Belangenafweging

Op grond van artikel 3:2 Algemene wet bestuursrecht dient u bij de voorbereiding van een besluit de nodige kennis omtrent de relevante feiten en de af te wegen belangen te vergaren. En op grond van artikel 3:4 dient u de rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen af te wegen, voor zover niet uit een wettelijk voorschrift of uit de aard van de uit te oefenen bevoegdheid een beperking voortvloeit. Op grond van artikel 3:46 dient uw besluit te berusten op een deugdelijke motivering.

Noch in uw ontwerpbesluit noch in de overige stukken hebben wij een afweging van alle rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen aangetroffen. Uw belangenafweging is slechts beperkt tot de vraag of het plan aan alle wettelijke regels en normen voldoet en voor zover dat niet het geval is: of de regels kunnen worden aangepast om het plan alsnog mogelijk te maken. Uw besluit is daarmee onzorgvuldig voorbereid en onvoldoende gemotiveerd.

Het plan van Rass bestaat sinds 2007. Via de methodiek van de 'keukentafelgesprekken' heeft Rass in 2010 overeenstemming bereikt met diverse instanties over een erfinrichtingsplan. Noch burgers, noch maatschappelijke organisaties konden participeren in deze 'keukentafelgesprekken'. De bevolking en de maatschappelijke organisaties krijgen nu, in 2017, voor het eerst in al die tijd, de gelegenheid om hun belangen in te brengen. Door de gevolgde methode van 'keukentafelgesprekken' hebben derde belanghebbenden geen volwaardige plaats kunnen krijgen in de belangenafweging. Dit achten wij in strijd met de letter en het doel van de Algemene wet bestuursrecht.

Het plan van Rass ligt vrijwel direct aan de Duitse grens. U heeft wel de Duitse gemeente Stadt Haren (Ems) betrokken bij deze procedure, maar niet de Duitse burgers en maatschappelijke organisaties. Ook hen komt een volwaardige plaats in de belangenafweging toe.

3. Industriële uitstraling

Een gemiddelde melkveehouderij in Nederland heeft minder dan 100 melkkoeien en een agrarisch bouwperceel van minder dan 1 ha. Een agrarisch bouwperceel van 1 ha is ruim voldoende voor verreweg de meeste boerenbedrijven.

Het bedrijf van Rass, op een bouwperceel van ruim 5 ha, ligt langs het Ter Apelkanaal, vlak buiten de bebouwde kom van Ter Apel. Het gaat hier om een bedrijf met een industriële omvang en uitstraling. De grote gebouwen waarin deze grootschalige veehouderij wordt bedreven zullen het landschap en ook de lokale streekbebouwing domineren: goede landschappelijke inpassing is niet mogelijk. Een dorpsuitbreiding bij een plattelandsdorp telt

in de regel 15 tot 20 woningen per ha. Het bedrijf van Rass krijgt dus de omvang van een woonwijk met 75 tot 100 woningen. Hier ontstaat een industrieterrein in het agrarische landschap.

Wij zijn van oordeel dat landbouw op een dergelijke industriële schaal en met een dergelijke industriële uitstraling niet thuis hoort op het platteland en niet goed landschappelijk valt in te passen. Een industrieterrein van een dergelijke omvang in agrarisch gebied zou ook niet geaccepteerd worden.

4. Werkgelegenheid
Schaalvergroting in de landbouw, zeker extreme schaalvergroting, zoals bij dit megabedrijf, kost werkgelegenheid op het platteland en verzwakt de concurrentiepositie van gewone gezinsbedrijven. Ook daardoor vormt extreme schaalvergroting een bedreiging voor de leefbaarheid op het platteland.

5. De maatschappelijke vraag naar weidegang
Het megabedrijf van Rass zal de melkgevende koeien wel vrije uitloop geven, maar geen weidegang. Dat gaat dwars tegen de maatschappelijke trend in. In het Convenant Weidegang heeft een zeer brede coalitie van maatschappelijke organisaties zich verenigd om een halt toe te roepen aan de afnemende weidegang. Onder weidegang wordt verstaan dat de koeien 120 dagen per jaar gedurende tenminste 6 uur per dag in de wei kunnen grazen. De Tweede Kamer heeft dit jaar een motie aangenomen om desnoods weidegang te verplichten. Volgens topman Joosten van de Friesland Campina is de kans reëel dat weidegang verplicht zal worden. Zelfs de Rabobank, de belangrijkste geldschieter van de agrarische sector, roept de melkveehouderij op om gehoor te geven aan de maatschappelijke vraag naar weidegang. Mensen vinden dat koeien in de wei horen: het maakt het landschap aantrekkelijker voor recreanten, toeristen en bewoners van het gebied.

Er zijn ook duidelijke aanwijzingen dat weidegang gezonder is voor de koeien en voor de mens (als consument):
- koeien met weidegang krijgen meer lichaamsbeweging;
- er worden robuustere veerassen gebruikt;
- de weerstand van de koeien neemt toe, het antibioticagebruik neemt af;
- vers gras is gezonder voor de koe en levert kwalitatief betere melk
- de uitstoot van ammoniak en fijn stof is geringer als de koeien in de wei lopen;
- bij weidegang vermindert het gebruik van (zware) machines;
- weidegang is van groot belang voor de biodiversiteit, te meer als geweid wordt in kruidenrijke weilanden.

Het plan van Rass behelst weidegang voor circa 80 droogstaande koeien op de huiskavel. Uit de stukken wordt ons niet duidelijk waar die huiskavel ligt en hoe groot die is. Ook wordt niet duidelijk wat in het plan precies verstaan wordt onder 'weidegang'.

Voor de 480 melkgevende koeien is volgens het plan sprake van een "vrije keuze stal" waarin de koeien zelf kunnen kiezen tussen ligboxen binnen of vrije uitloop buiten. We hebben de indruk dat de ruimte per koe voor de vrije uitloop zeer beperkt is. Er kan daar geen gras groeien. De 420 jongere koeien worden permanent opgehokt.

We hebben het dus over een bedrijf dat zijn melkkoeien een beperkte vrije uitloop geeft, dat zijn droge koeien weidegang geeft (zonder duidelijk aan te geven wat verstaan wordt onder weidegang) en dat zijn jongvee permanent ophokt. Ten opzichte van het permanent ophokken van álle dieren, zoals vaak aan de orde is in industriële veehouderij, kan deze opzet op méér maatschappelijke acceptatie rekenen. Desondanks constateren we dat het bedrijf volstrekt onvoldoende tegemoet komt aan de maatschappelijke vraag naar weidegang en weidemelk. We spreken van weidegang en weidemelk als de koeien tenminste 120 dagen per jaar tenminste 6 uur per dag in de wei staan. Het plan van Rass betreft het leveren van bulkmelk, geen weidemelk.

6. Risico zoönosen – terugdringen antibioticagebruik

Rass Future Farms BV wil zeer veel dieren houden op één bedrijfslocatie, met nauwelijks weidegang. Dat geeft een hoge ziektedruk en een verhoogd risico dat mensen in de omgeving besmet worden met dierziekten zoals bijvoorbeeld Q-koorts. Hier moet zeker aandacht voor zijn in de ruimtelijke onderbouwing.

Een hoge ziektedruk is moeilijk te hanteren zonder gebruik van antibiotica. Door het gebruik van antibiotica in de veehouderij ontstaan antibioticaresistente ziekteverwekkers. Dit levert (wereldwijd) ernstige risico's op voor de volksgezondheid. Wereldwijd wordt dan ook beleid ontwikkeld om het antibioticagebruik in de veehouderij terug te dringen. Onze rijksoverheid is er trots op dat dit beleid, zeker in de melkveehouderij, succesvol is in Nederland. Vele melkveehouderijen zijn er intussen in geslaagd om het antibioticagebruik sterk of zelfs geheel terug te dringen. Het is de vraag of en hoe de bedrijfsopzet van Rass past in het beleid van de rijksoverheid om het antibioticagebruik terug te dringen.

7. Landschappelijke inpasbaarheid plan Rass

In september 2009 heeft Rass een landschappelijke inpassingsvisie overlegd. Wij constateren dat destijds uitgebreid is aangegeven dat en hoe dit grootschalige bedrijf inpasbaar zou zijn in het coulisselandschap vlak naast het veenkoloniale landschap en het kleinschalige landschap van Westerwolde. Het erfinrichtingsplan dateert echter van 2010.

In uw besluit moet niet de vraag aan de orde zijn of het plan van Rass inpasbaar is volgens de inzichten anno 2010, maar of het inpasbaar is volgens de inzichten anno 2017. In 2010 was de provincie nog bereid om een niet-gelimiteerde vergroting van agrarische bouwpercelen te faciliteren. Echter, de maatschappelijke discussie die ontstaan is juist naar aanleiding van de plannen van Buijs (bouwperceel van 10 ha) en Rass (bouwperceel van ruim 5 ha.), heeft erin geresulteerd dat de provincie Groningen agrarische bouwpercelen groter dan 4 ha ruimtelijk niet meer acceptabel acht.

Het plan is strijdig met het provinciale beleid en strijdig met de nieuwe provinciale regelgeving. Omdat de provincie geen inhoudelijke mogelijkheden zag om een ontheffing van de omgevingsverordening te onderbouwen, maar wel vreesde voor schadeclaims, is de omgevingsverordening speciaal voor de plannen van Buijs en Rass herzien.

Juist daardoor rust nu op u een extra zware last om te motiveren waarom dit agrarisch bouwperceel van ruim 5 ha anno 2017 wél ruimtelijk en dus ook landschappelijk inpasbaar zou zijn.

Het bedrijf van Rass is gelegen langs een rustige weg langs een kanaal, tussen lintbebouwing met een bescheiden schaal. De 'korrelgrootte' van het plan van Rass wijkt zeer sterk af van de 'korrelgrootte' van de omgeving. Dit plan zal de historisch gegroeide structuur van de omgeving geweld aandoen. Het plan van Rass vormt een té grote schaalsprong en heeft te zeer een industriële uitstraling om te passen in deze omgeving.

8. Voorlopige Verklaring geen bedenkingen gemeenteraad
De gemeenteraad heeft op 28 april 2015 een ontwerpverklaring van geen bedenkingen vastgesteld. In uw desbetreffend raadsvoorstel stelde u dat de verplichting van realisering en onderhoud van de erfbeplanting *als voorwaarde* aan de vergunning zou worden verbonden. Dat is niet gebeurd. Indien u besluit de vergunning te verlenen, dan verzoeken wij u die voorwaarde alsnog op te nemen om erfinrichting te borgen.

9. Landschap en biodiversiteit
Landschap en biodiversiteit hangen nauw samen. Schaalvergroting in de landbouw is mogelijk door toenemende landbouwmechanisatie: er worden steeds grotere, zwaardere machines ingezet, waardoor hetzelfde werk met steeds minder mensen kan worden gedaan. Dit kan alleen efficiënt als het landschap daar op wordt aangepast. Sloten worden gedempt, er wordt drainage aangebracht, waardoor de percelen worden vergroot. Kleine landschapselementen, zoals bosjes en slootkanten, verdwijnen. Die kleine landschapselementen maken het landschap juist aantrekkelijk. Bovendien zijn die van groot belang voor de biodiversiteit. Juist in die kleine landschapselementen vinden veel dieren beschutting en nestgelegenheid.

Om inzet van zwaardere machines mogelijk te maken moet ook de draagkracht van de grond worden verhoogd: het grondwaterpeil wordt verlaagd. Gevolg: humus verdwijnt uit de grond, het bodemleven verdwijnt, het gebied wordt ongeschikt voor vogels (en ook steeds ongeschikter voor landbouw...).

Door de omvang van het bedrijf van Rass is het aannemelijk dat veel akkerland in de omgeving wordt omgezet in weiland. Om zo veel mogelijk en zo efficiënt mogelijk voer te kunnen 'oogsten', wordt vaak gekozen voor 'steriele' graslanden: weiland waar al het leven behalve het Engelse raaigras vernietigd wordt. Op deze weilanden wordt veel gemaaid, ook vroeg in het jaar tijdens de broedtijd. Deze bedrijfsvoering heeft dramatische gevolgen voor de biodiversiteit. Volgens het CBS is het aantal boerenlandvogels sinds 1960 met 60 tot 70% teruggelopen. Dit kan niet los gezien worden van de intensivering van de landbouw.

Positief voor de biodiversiteit is dat Rass een sloot met een natuurlijke oever heeft opgenomen in zijn erfinrichtingsplan. Echter, de gevolgen van het bedrijf en de bedrijfsvoering voor de biodiversiteit zijn onvoldoende in beeld gebracht. Voor de ruimtelijke onderbouwing is dat nodig.

10. Vogels en vleermuizen
De Quick Scan Flora en Fauna dateert van 8 september 2011 en is gebaseerd op bronnenonderzoek en een eenmalig veldonderzoek op 2 november 2010.

Op grond van bronnenonderzoek is geconstateerd dat er verschillende soorten (beschermde) vogels voorkomen in het plangebied én beschermde vleermuizen. Er zijn bij

het veldonderzoek geen nestplaatsen van beschermde soorten gezien. Dat wekt geen verbazing: in november broeden de vogels niet. Ook zijn er geen vleermuizen waargenomen. Ook dat wekt geen verbazing: het veldonderzoek vond plaats van 11:00 – 14:00 (dan zijn vleermuizen niet actief) en in de periode dat vleermuizen in winterslaap zijn. Het veldonderzoek deugt dan ook niet.

Tussen het eenmalig veldonderzoek en het uitbrengen van het rapport is bijna een jaar verlopen, waarin wel goed veldonderzoek mogelijk was. Dit is echter niet gebeurd. Hieruit blijkt dat deze Quick Scan ondeugdelijk is uitgevoerd.

Daar komt bij dat er inmiddels meer dan 6 jaar verstreken is sinds de uitvoering van het onderzoek: het onderzoek is inmiddels achterhaald.

Als de sloop van oude gebouwen plaats vindt ná de nieuwbouw en de nieuwbouw geschikt gemaakt wordt voor vogels en vleermuizen zou er geen ontheffing nodig zijn van de Flora en Faunawet, zo staat in het rapport. Dit is echter niet in uw ontwerpvergunning geregeld. Wij concluderen dan ook dat er wel een ontheffing nodig is op basis van artikel 9.6 en 9.10 van de nu geldende Wet natuurbescherming.

Opmerkelijk is dat de Quick Scan ervan uitgaat dat er eerst gebouwd wordt en dan gesloopt, terwijl dat uit andere stukken niet blijkt. In uw ontwerpbesluit vinden we slechts een verwijzing naar de Quick Scan, geen bevestiging van conclusies, noch een borging van de voorwaarde dat eerst gebouwd moet worden met geschikte nestelplaats voor vogels en vleermuizen en dan pas gesloopt.

Een bevestiging van conclusies lijkt ons overigens op dit moment onnodig. Er is namelijk een volledige actualisering van het onderzoek nodig. Het rapport is te zeer gedateerd. Het feit dat er intussen al zéér veel jaren (sinds medio jaren negentig) geen koeien meer gehouden worden in de stallen, vormt een reden te meer voor actualisering. Het is zeer wel mogelijk dat er intussen wel nestplaatsen zijn van beschermde soorten. Aangezien er sprake kan zijn van verblijfplaatsen van beschermde vogels en vleermuizen, verzoeken wij u dringend om een actueel en een gedegen faunaonderzoek te doen uitvoeren. Omdat er sprake kan zijn van ruige dwergvleermuizen en rosse vleermuizen dient een gedegen onderzoek naar vleermuizen te worden uitgevoerd in de kraamtijd (mei-juni) én de baltstijd (juli-oktober). We verzoeken u om de resultaten van dit actuele en gedegen onderzoek, uiteraard uit te voeren door een erkend ecoloog, te verwerken in uw besluit over de vergunningverlening.

11. Kapvergunning bomen Eikenlaan

In een aanvulling op de Quick Scan Flora en Fauna d.d. 1 februari 2012 is (zonder nieuw onderzoek) geconstateerd dat zich geen winterverblijfplaatsen bevinden in de te kappen bomen aan de Eikenlaan en dat de te kappen bomen niet geschikt zijn voor vleermuizen omdat daarvoor de benodigde holten/scheuren ontbreken of te ondiep zijn. Inmiddels zijn we ruim 6 jaar verder. Er kunnen zich intussen geschikte holtes ontwikkeld hebben waar beschermde vleermuizen gebruik van maken. U mag geen kapvergunning afgeven voordat grondig onderzoek heeft plaatsgevonden. Aangezien er sprake kan zijn van verblijfplaatsen van ruige dwergvleermuizen en rosse vleermuizen, verzoeken wij u dringend om door een erkend ecoloog een gedegen onderzoek te laten uitvoeren in de kraamtijd (mei-juni) én de baltstijd (juli-oktober).

12. Ammoniakemissie

12.1 Natura 2000-gebieden

In de omgeving van Vlagtwedde liggen verschillende stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In deze gebieden is de stikstofdepositie veel hoger (een factor 2) dan de kritische depositiewaarde: als de stikstofdepositie niet snel omlaag gaat, zal dit leiden tot een onomkeerbare aantasting van de natuurwaarden in het gebied. De voor deze gebieden kenmerkende plantengroei zal verdwijnen en daarmee ook het bij deze planten horende dierenleven.

De veehouderij levert, door uitstoot van ammoniak, een belangrijke bijdrage (ca. 70% van de totale depositie) aan de stikstofdepositie op deze unieke en kwetsbare gebieden. Stikstof wordt door de lucht over een groot gebied verspreid.

Uit de ter visie liggende stukken wordt niet duidelijk wat de feitelijke ammoniakemissie van het bedrijf zal zijn. Er worden emissies gemeld op basis van een oude RAV code en de nieuwe RAV code.

In uw ontwerpbesluit gaat u ervan uit dat er voor het huidige bedrijf een ammoniakemissie van 1.393,4 kg. per jaar vergund is. Volgens de gerectificeerde Verklaring van geen bedenkingen (Vvgb) van GS is dit gebaseerd op een Hinderwetvergunning uit 1976. Er worden echter sinds medio jaren 90 geen dieren meer gehouden. Hebt u in al die jaren geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid de vergunning in te trekken?

De provincie heeft een Verklaring van geen bedenkingen geactualiseerd. De totale ammoniakemissie (melkvee en jongvee) van het beoogde bedrijf van Rass bedraagt volgens de laatste provinciale verklaring 7.784 kg. ammoniak per jaar.

Het bedrijf komt volgens de stukken op 17,2 km van het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied Lieftinghsbroek in Groningen en zal daar een stikstofdepositie veroorzaken van 0,49 mol/ha/j. Ook op andere Nederlandse en Duitse Natura 2000-gebieden zal het plan van Rass een stikstofdepositie veroorzaken van meer dan 0,05 mol/ha/j.

Er is niet gekeken naar de cumulatieve effecten. Nu Duitse Natura 2000-gebieden niet onder de PAS vallen, maar onder de Hrl, dient nadrukkelijk beoordeeld te worden of dit plan of project afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten (zoals het plan van Buijs Landbouw BV) significante gevolgen kan hebben voor die Natura 2000-gebieden. Een passende beoordeling, waarin de cumulatieve effecten zijn meegenomen, ontbreekt. De provincie Groningen beschikte dan ook niet over voldoende informatie om te kunnen concluderen dat schadelijke effecten op Duitse Natura 2000-gebieden uitgesloten zijn.

12.2 Programmatische aanpak stikstof (PAS) en Habitatrichtlijn (Hrl)

Nederland heeft, op grond van artikel 4 Hrl, een lijst met te beschermen Natura 2000-gebieden aan de Europese Commissie voorgesteld. Aan de hand van deze informatie heeft de Europese Commissie een lijst van gebieden van communautair belang vastgesteld (voor de meeste gebieden op 7 december 2004). Vanaf dat moment mag de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in de speciale beschermingszones niet

verslechteren en mogen er geen storende factoren optreden voor de soorten waarvoor de zones zijn aangewezen, ook niet tijdelijk (artikel 4 lid 5 en artikel 6 lid 2 Hrl).

Ten aanzien van de emissie van ammoniak door agrarische bedrijven hanteerde de Afdeling Bestuursrechtspraak tot de invoering van de PAS een vaste lijn, die naar het oordeel van de Afdeling in overeenstemming was met de Hrl. Bestaande agrarische bedrijven konden een Natuurbeschermingswet 1998-vergunning krijgen voor de ammoniak depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden gelijk aan de depositie die zij veroorzaakten op de referentiedatum (het moment dat het betreffende Natura 2000-gebied op de lijst van gebieden van communautair belang werden geplaatst, meestal 7 december 2004, soms een latere datum, of als speciale beschermingszone onder de Vogelrichtlijn werd aangewezen), tenzij sinds die datum een vergunning was verleend met een lagere depositie: dan werd die lagere depositie de norm. De vergunde depositie werd bepaald aan de hand van in het verleden verleende Milieu- en Hinderwetvergunningen. Bij saldering moest er duidelijk worden aangetoond waar de stikstof vandaan kwam: een bedrijfsbeëindiging na de referentiedatum.

Daarbij werd geen ondergrens gehanteerd, dus ook indien het project een ammoniakdepositie van minder dan 0,05 mol N/ha/jr. veroorzaakte, diende te worden beoordeeld of er sprake is van toename, afname of gelijk blijven van de depositie ten opzichte van de referentiedatum.

Bij de invoering van de PAS is deze lijn door de wetgever los gelaten. Een deel van de (illegale) extra ammoniakemissies werd gelegaliseerd en er wordt op voorhand 'ontwikkelingsruimte' beschikbaar gesteld voor nieuwe emissies. Die ontwikkelingsruimte is gebaseerd op de verwachting dat door het nemen van generieke maatregelen de ammoniakemissie in de toekomst zal dalen.

Wij zijn van oordeel dat deze al dan niet tijdelijke toename van stikstofdepositie op de gevoelige Natura 2000-gebieden in strijd is met de Hrl. Wij zijn dus ook van oordeel dat het toestaan van extra ammoniakemissie aan het nieuwe bedrijf van Rass in strijd is met de Hrl.

Wij zijn dan ook van oordeel dat de verklaring van geen bezwaar van de provincie wegens strijd met de Hrl dient te worden ingetrokken en dat de gemeentelijke vergunning voor de veehouderij van Rass niet kan worden verleend.

12.3 Ammoniakdepositie NNN

Volgens de bijgevoegde Aagro-Stacksberekening d.d. 18-11-2013 zal het plan van Rass een ammoniakdepositie van 15,27 mol hebben op het nabij gelegen NNN-gebied (Natuurnetwerk Nederland, voorheen EHS) nabij de 'Polderputten'. Het betreft dennen,- eiken- en beukenbos (beheertype N15.02), kruiden en faunarijk grasland (N 12.02) en aardwerk en groeve (L03.01). De provincie Groningen heeft de ambitie om deze natuursoorten hier voor de korte én de langere termijn te behouden (Natuurbeheerplan 2017). Door een ammoniakdepositie van 15,27 mol zal deze ambitie gefrustreerd raken. Het plan van Rass is dus strijdig met de ambities natuurbeheer van de Provincie Groningen.

13. Geurhinder
U constateert dat de stallen voldoen aan de afstandseisen van de Wet geurhinder en veehouderij, dat de voeropslagen voldoen aan de eisen van het Activiteitenbesluit en dat op basis van een indicatieve berekening redelijkerwijs kan worden aangenomen dat het gebruik van de mestsilo's niet zal leiden tot onacceptabele geurhinder.

Bij de mer-beoordelingsnotitie d.d. 24 juni 2014 zit een ongeadresseerde en ongedateerde notitie over cumulatieve geurhinder. Daarin staat:
"De Wet geurhinder en veehouderij verplicht niet tot een aparte beoordeling van de cumulatieve hinder, maar voor een goede beoordeling van de milieueffecten is het echter noodzakelijk om hierin wel inzicht te hebben. Dit inzicht is ook van belang voor het beoordelen van de gevolgen van dit initiatief op de kwaliteit van het woon- en leefklimaat, welke beoordeling dient plaats te vinden in het kader van de beoordeling van de ruimtelijke aanvaardbaarheid van het initiatief. In deze rapportage wordt de cumulatieve geurhinder voor de geurgevoelige objecten rond het initiatief in beeld gebracht."

Deze uitspraak heeft niets aan actualiteitswaarde verloren, de notitie is echter achterhaald.

U gaat voorbij aan de geurhinder die omwonenden zullen beleven door de cumulatie van geurhinder, zowel de cumulatie van geur uit de verschillende bedrijfsonderdelen als de cumulatie van geur uit dit bedrijf met geur uit andere bedrijven in de omtrek. Voor de vraag of het plan voldoet aan een goede ruimtelijke ordening is juist die cumulatie essentieel voor de vraag of nog wel sprake is van acceptabele geurhinder. Uiteraard moet u zich daarbij, vanuit het oogpunt van een goede ruimtelijke ordening, baseren op actuele informatie. Wij constateren dat de woningen nabij de locatie van Rass straks ernstige geuroverlast zullen hebben bij oostelijke wind (van Rass) en bij westelijke wind (van bijvoorbeeld de varkensbedrijven op de Moersloot). Wij verzoeken u dringend om op basis van actuele informatie de cumulatieve geurhinder in beeld te brengen en te beoordelen.

14. Luchtkwaliteit/ fijnstof
U constateert dat voldaan wordt aan de wettelijke normen voor fijnstof om het plan te kunnen vergunnen, maar ook hier geldt dat het niet alleen gaat om de vergunbaarheid van het initiatief, maar om de vraag of het initiatief ruimtelijk aanvaardbaar is. De wetenschappelijke bewijzen dat de uitstoot van fijnstof uit veehouderijen risico's veroorzaakt voor de volksgezondheid stapelen zich op (zie ook de paragraaf over volksgezondheid).

15. Geluid
Het plan is meermaals gewijzigd, waardoor de geluidsprognose ook meermaals moest worden aangepast. Duidelijk is dat de woning op nr. 49 veel te lijden zal hebben van geluidsoverlast, zeker afgezet tegen de al bijna 20 jaar bestaande situatie dat er geen bedrijf en dus ook geluidshinder is op nr. 44 (49?). We begrijpen overigens niet, waarom de woning op nr. 42 niet betrokken is in de geluidsonderzoeken.

Ook ten aanzien van geluid geldt: het gaat niet alleen om vergunbaarheid maar juist ook om ruimtelijke inpasbaarheid.

16. Volksgezondheid

U baseert zich in uw ontwerpbesluit op een advies van de GGD uit 2012. Dat is onacceptabel omdat er sinds 2012 belangrijke nieuwe onderzoeksresultaten gepubliceerd zijn over veehouderij en de gezondheid van omwonenden. Niet voor niets versnelt de rijksoverheid momenteel de invoering van regelgeving waarmee, onder meer, het aantal dieren van een bedrijf gelimiteerd kan worden. De Wet veedichte gebieden zal provincies de mogelijkheid geven om gebieden aan te wijzen als veedichte gebieden, waarna de omvang van de veehouderij op basis van dieraantallen, aantallen bedrijven, of maximaal aantal dieren per bedrijf kan worden begrensd.

Het plan van Rass betreft één melkveehouderij die meer dan 5 keer zo veel dieren heeft als een gemiddeld bedrijf, er liggen 5 woningen op minder dan 250 meter en het gebied heeft een hoge veedichtheid, zowel aan de Nederlandse als aan de Duitse kant van de grens waar het direct aan grenst.

De gezondheidsrisico's van omwonenden dienen zeer zwaar mee te wegen in uw ruimtelijke onderbouwing. Het is absoluut nodig dat u uw besluit neemt op grond van actuele en juiste wetenschappelijke inzichten. We verzoeken u het advies van de GGD grondig te laten actualiseren. Daarbij vragen we u om de GGD erover te informeren dat er sinds halverwege de jaren 90 geen melkveebedrijf meer functioneert op Munnekemoer 44 waardoor feitelijk sprake is van nieuwvestiging.

17. Leefbaarheid

Landschap (inclusief uitzicht), geur, geluid, verkeersdrukte en gezondheidsrisico's zetten zware stempels op de leefbaarheid van een gebied. Het platteland trekt leeg en vergrijst. De werkgelegenheid op het platteland loopt terug, wie een baan zoekt vertrekt naar elders, de gepensioneerden blijven achter.

Vroeger werd dit gecompenseerd doordat jonge gezinnen vaak de drukte van de stad wilden ontvluchten. Het platteland stond voor rust, ruimte, stilte, duisternis, natuur. Dat beeld is de afgelopen tijd sterk veranderd: plattelandswegen worden drukker, minder veilig. Plattelandsbewoners hebben meer last van stank, geluidshinder, gezondheidsproblemen. Stilte en duisternis worden steeds verder teruggedrongen. En in de krimpgebieden, zoals Zuidoost Groningen, loopt het voorzieningenniveau sterk terug.

Schaalvergroting in de landbouw zorgt voor een verdere krimp van de werkgelegenheid in het gebied, een toename van verkeer, met name met grote machines en vrachtwagens, een toename van geluid- en geuroverlast en gezondheidsrisico's, en vaak ook een toename van verlichting op het platteland.

Schaalvergroting in de landbouw zorgt ook voor een afname van de toeristisch-recreatieve aantrekkelijkheid van het platteland en daarmee voor een afname van de werkgelegenheid in de toeristische sector.

Kortom, in zijn algemeenheid geldt dat de leefbaarheid van het platteland onder druk komt te staan door de schaalvergroting in de landbouw. In dit specifieke geval zal de leefbaarheid met name voor de 5 omwonende gezinnen direct en in hoge mate worden aangetast.

Weegt het belang van Rass zwaarder dan het belang van die gezinnen?

18. Economische perspectieven melkveehouderij
Beeldbepalend voor de Nederlandse landbouw zijn gelukkig nog altijd de grondgebonden gezinsbedrijven. Industriële agrarische ontwikkelingen zijn nog altijd uitzonderingen. Een gemiddeld melkveebedrijf heeft minder dan 100 melkkoeien. Dat zijn op dit moment in het algemeen gezonde bedrijven.

De schaalvergroting van de melkveehouderij is de afgelopen jaren gepaard gegaan met een ongebreidelde groei van de veestapel. Daardoor ging de melkprijs onderuit en moesten de melkveehouders langdurig onder de kostprijs produceren.

Bovendien werden de afgesproken grenzen van mestproductie ruimschoots overschreden. Vanwege dit mestprobleem moet Nederland dit jaar 160.000 koeien afstoten. Vele melkveehouders zien zich momenteel genoodzaakt om gebruik te maken van de stoppersregeling. De meeste blijvers worden verplicht om koeien weg te doen. Ze staan voor de dramatische keuze om te kiezen welke gezonde en goed functionerende koeien ze afvoeren naar de slacht. Vanaf volgend jaar moeten er fosfaatrechten betaald worden voor elke extra koe. Binnen deze context is het wrang dat u er niet bij stilstaat wat de gevolgen van schaalvergroting zijn voor de gewone gezinsbedrijven.

De vrees bestaat dat de grote en megagrote bedrijven in de toekomst een steeds bepalender invloed krijgen op de prijsvorming. Veel melkveehouders maken zich dan ook zorgen. Moeten zij mee in deze mega-ontwikkeling, worden zij anders uit de markt geconcurreerd? En hoe moeten ze een dergelijke schaalvergroting financieren. Is er straks nog bestaansrecht voor het agrarische gezinsbedrijf?

Door de massale schaalvergroting in de melkveehouderij is echter niet alleen de melkcrisis en mestcrisis ontstaan. Ook is de grens tussen intensieve veehouderij (zoals van oudsher de varkens- en pluimveehouderij) en grondgebonden veehouderij (zoals van oudsher de melkveehouderij) steeds meer vervaagd. Juist door de toenemende intensivering is het maatschappelijk draagvlak voor de melkveehouderij de laatste paar jaar sterk onder druk komen te staan.

Om het maatschappelijk draagvlak te behouden én de concurrentiekracht van Nederland te vergroten, zetten Rijksoverheid én melkveesector én zuivelbranche én vele maatschappelijke organisaties samen in op de *toegevoegde waarde* die Nederland kan leveren, zoals extra duurzame productiemethoden, weidegang, natuur- en landschapsbeheer en diervriendelijkheid.

Het bedrijf van Rass past niet binnen dit economisch perspectief. Daar is het te groot voor, te dicht bij woningen en heeft het veel te weinig toegevoegde waarde. Het is een grootschalig bedrijf dat bulk produceert.

Rass werkte zijn plannen uit in de jaren vóór de afschaffing van het melkquotum. Toen verwachtten sector en zuivelbranche dat door schaalvergroting de bomen tot in de hemel zouden groeien. Juist daardoor is de melkveestapel in Nederland te explosief gegroeid en is

het algemeen aanvaard economisch perspectief zo sterk gekanteld naar het produceren met toegevoegde waarde in plaats van het produceren van bulk.

19. Aanleiding en noodzaak van dit plan
In de ruimtelijke onderbouwing, de laatste aanpassing van juli 2016, lezen we, op blz.6, dat het huidige bedrijf geëxploiteerd wordt door de heer en mevrouw Rass en hun zoon J.G.H. Rass. Omdat het te klein is voor het levensonderhoud van twee gezinnen is er de wens van schaalvergroting. Economische ontwikkelingen, zo staat er, maken een uitbreiding noodzakelijk naar 560 melkkoeien en 420 stuks jongvee.

Daar moeten wij de volgende feiten tegenover plaatsen. Voor zover gesproken kan worden van een huidig bedrijf is dat medio jaren negentig feitelijk beëindigd. Voor zover er plannen waren om met twee generaties een zeer groot bedrijf te gaan exploiteren, zijn die verstoord door het vroegtijdig overlijden van vader Rass. Dat er sprake is van economische ontwikkelingen die uitbreiding naar circa 1000 dieren noodzakelijk maken, is, zo hebben we hierboven onderbouwd, onjuist. Een bedrijf als dat van Rass past juist niet in de zeer breed gedragen visie dat het economisch perspectief voor de melkveehouderij juist ligt bij de 'toegevoegde waarde', de tegemoetkoming aan maatschappelijke wensen.

Voor de afweging of sprake is van goede ruimtelijke ordening is het nodig om inzicht te hebben in het huidige belang van de aanvrager. We verzoeken u dan om dat actueel te doen benoemen.

20. Economische uitvoerbaarheid, tegengaan van speculatie
Economische uitvoerbaarheid is een voorwaarde voor vergunningverlening én goede ruimtelijke ordening. De economische uitvoerbaarheid is in uw besluit onvoldoende onderbouwd. De brieven uit 2008 die bij de stukken zitten zijn volledig achterhaald. De omstandigheden zijn sindsdien zeer sterk gewijzigd. In de media is tegenwoordig te lezen dat investeerders grote terughoudendheid betrachten als het gaat om projecten zonder 'toegevoegde waarde'.

In 2017 geldt het fosfaatreductieplan dat boetes oplegt voor het aanhouden van méér koeien dan er medio 2015 gehouden werden. En medio 2015 werden er geen koeien gehouden. In 2018 worden fosfaatrechten ingevoerd naar referentie van 2015. We nemen dan ook aan dat Rass vanaf 2018 voor alle te houden koeien waarop onderhavig besluit betrekking heeft fosfaatrechten zal moeten kopen. Die kunnen duizenden euro's per koe gaan bedragen. Daarmee ontstaat een veel ongunstiger investeringsbeeld dan ten tijde van de aanvraag.

Dit alles vormt een sterke aanleiding om de economische uitvoerbaarheid grondig en actueel te doen onderzoeken. We wijzen u op uw plicht om dat te doen.

Mogelijk is het voor Rass economisch aantrekkelijk om na het onherroepelijk worden van de eventuele vergunning te wachten met (onderdelen van) de uitvoering totdat de economische perspectieven beter zijn voor hem of een eventuele koper. We verzoeken u om geen onnodige ruimte te bieden voor dergelijke speculaties. De wetgever geeft u de bevoegdheid om een omgevingsvergunning geheel of gedeeltelijk in te trekken voor zover deze gedurende 3 jaar niet gebruikt is. Voor het geval u besluit de omgevingsvergunning te verlenen,

verzoeken we u dringend om in dit besluit op te nemen dat u gebruik zult maken van uw bevoegdheid deze in te trekken, zowel voor bouwen áls voor het aantal te houden dieren.

21. Borging sloop en ontmanteling bestaand bedrijf
Hierboven constateerden we al, in verband met de vogels en vleermuizen, dat er onvoldoende duidelijkheid is over de volgorde van nieuwbouw en sloop. Evenmin is geborgd dát er gesloopt wordt en dat het bestaande bedrijf ontmanteld wordt. Een groot deel van de onder de ontwerpvergunning liggende rapporten, de ruimtelijke onderbouwing en het mer-beoordelingsbesluit gaan ervan uit dat het nu nog bestaande bedrijf ontmanteld zal zijn. Omdat dit niet voldoende is geborgd moet (ook) rekening gehouden worden met het scenario van cumulatie (bestaand bedrijf plus nieuw initiatief). Dan zullen de conclusies heel anders luiden op het gebied van bijvoorbeeld ammoniak, fijn stof, geur, gezondheid, woon- en leefklimaat en ecologie. De onderliggende rapporten, de ruimtelijke onderbouwing en het mer-beoordelingsbesluit kunnen de ontwerpvergunning dan niet meer dragen.

22. Bezwaar Mer-beoordelingsbesluit
U heeft op 28 oktober 2014 besloten dat geen Milieueffectrapportage nodig was op basis van de definitieve mer-beoordelingsnotitie d.d. 24 juni 2014. Omdat de ontmanteling van het nog bestaande bedrijf niet geborgd is, had u de milieugevolgen moeten beoordelen van het bestaande bedrijf plus het nieuwe initiatief (zie alinea hierboven). Dat is niet gebeurd. Bovendien is er sinds uw Mer-beoordelingsbesluit veel veranderd, niet alleen in regelgeving, maar ook in omstandigheden. Een aanpassing en actualisering van uw mer-beoordelingsbesluit is noodzakelijk.

23. Cittaslow
De gemeente Vlagtwedde profileert zich actief als Cittaslow gemeente. Cittaslow is een internationaal keurmerk voor gemeenten die op het gebied van leefomgeving, landschap, streekproducten, gastvrijheid, milieu, infrastructuur, cultuurhistorie en behoud van identiteit goed scoren. In deze zienswijze onderbouwen we dat de zeer grootschalige veehouderij van Rass afbreuk doet aan de leefomgeving, het landschap en het leefmilieu. Het voornemen heeft geen 'toegevoegde waarde' voor andere thema's van Cittaslow, integendeel.

Ook al is Cittaslow formeel niet verankerd in het gemeentelijk beleid, dan hebt u tenminste de morele plicht om aan uw Cittaslow-ambassadeurs en uw burgers verantwoording af te leggen hoe de keuze voor dit zeer grote bedrijf in overeenstemming te brengen is met het gedachtengoed van Cittaslow. We verzoeken u om dat in uw besluit te verantwoorden.

Samenvattend
Wij menen dat u de vergunning niet kunt verlenen. Nederlandse en Duitse omwonenden en maatschappelijke organisaties zijn tot dusver onvoldoende in de gelegenheid gesteld hun belangen naar voren te brengen. Wij verzoeken u om allen, zeker de Duitse omwonenden en organisaties, hiertoe nog in de gelegenheid te stellen.

Veel informatie waarop u zich baseert, is achterhaald. Wij verzoeken u deze te doen actualiseren, opnieuw te beoordelen en het resultaat te betrekken bij uw besluit.

Het plan van Rass is in strijd met het geldende bestemmingsplan. Maar niet duidelijk wordt op welke punten afwijking van het bestemminsplan wordt toegestaan. Wij verzoeken u exact aan te geven welke afwijkingen van de bestemmingsplannen met dit besluit zouden worden toegestaan.

Wij hebben onderbouwd waarom een goede ruimtelijke ordening niet kan worden aangetoond bij het verlenen van deze vergunning. Als u de vergunningen wilt verlenen, zult u moeten onderbouwen waarom er wel sprake is van een goede ruimtelijke ordening.

Mocht u desondanks besluiten de vergunning te verlenen, dan verzoeken we u om hierin op te nemen dat de plicht van realisering en onderhoud van het herinrichtingsplan een voorwaarde vormt. Voorts verzoeken wij u om bij een eventueel besluit om vergunning te verlenen op te nemen dat u de vergunning zult intrekken voor zover die niet gerealiseerd is binnen drie jaar nadat die onherroepelijk geworden is.

We vertrouwen erop dat u onze opmerkingen en aanbevelingen betrekt bij uw besluit.

Hoogachtend,
namens het bestuur van de Natuur en Milieufederatie Groningen,
Milieudefensie te Amsterdam en
Milieudefensie Zuidoost Groningen,

mr. ing. E. de Waal